

**ЭЛІТАРНЫЯ МАТЭРЫЯЛЫ З РАСКОПАК ШЛЯХЕЦКІХ СЯДЗІБ
І РЭЗІДЭНЦЫЙ XVI–XIX ст. НА БЕРАСЦЕЙШЧЫНЕ.
СПРОБЫ ПАПЯРЭДНЯГА АСЭНСАВАННЯ**

Аляксандр БАШКОЎ

*Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна,
б-р Касманаўтаў, 21, 224016, г. Брэст, Беларусь,
e-mail: bashkow@mail.ru*

У артыкуле выказваюцца меркаванні ў дачыненні да ролі і месца элітарных рэчаў у матэрыяльнай культуры чалавечай супольнасці. Робіцца спроба асэнсаваць сувязь паміж гісторыяй элітарнага саслоўя шляхты і праявамі элітарнай матэрыяльнай культуры ў археалагічных помніках Берасцейшчыны. Разглядаюцца асноўныя падыходы да вывучэння элітарнай культуры ў сферах гуманітарных навук. Выказваецца разуменне сутнасці элітарнай культуры і элітарных матэрыялаў для археолага.

У артыкуле прадстаўлены папярэднія вынікі даследаванняў элітарных матэрыялаў з археалагічных калекцый, сабраных аўтарам падчас вывучэння шляхецкіх сядзіб і рэзідэнцый эпохі Новага часу на тэрыторыі паўднёвага захаду Беларусі – сучаснай Берасцейшчыны. Разглядаемыя матэрыялы арганізаваны па функцыянальных групах і спосабам комплекснай дэманстрацыі: адзенне аксэсуары і біжутэрыя, зброя і рыштунак вершніка, сталовыя прыборы і посуд, рэчы для хатняга вольнага часу. Адзначана, што элітарныя матэрыялы з археалагічных калекцый шляхецкіх сядзіб і рэзідэнцый XVI–XIX ст. на Берасцейшчыне, маючы нязначную колькасць у складзе здабытых калекцый, дазваляюць звярнуць увагу на працэсы сацыяльнай канкурэнцыі ў сярэдзіне самога шляхецкага саслоўя на паўднёвым захадзе Беларусі.

Праведзеныя даследаванні акрэсліваюць перад археолагамі перспектывы паглыбленага інтэрдyscyплінарнага вывучэння матэрыяльнай культуры шляхецкага саслоўя эпохі Новага часу.

Ключавыя словы: элітарныя матэрыялы, шляхецкае саслоўе, археалогія, сядзіба, рэзідэнцыя, Новы час.

Асабліваць абранага намі прадмета даследавання патрабуе дэталізацыі ў паняццях, якімі мы будзем карыстацца ў дадзеным атыкуле. Не выклікае сумненняў, што ў структуры старабеларускага грамадства эпохі Новага часу элітным з’яўлялася шляхецкае саслоўе. Яно фармавала і развівала сваю субкультуру, якая ў комплексе з культурай мяшчан і сялян у выніку заклалі аснову агульнабеларускай. Сёння, зыходзячы з міждысцыплінарнага падыходу адзначым, што культура, якая фармуецца і развіваецца ў межах вышэйшага, багатага, кіруючага і прывілегіраванага саслоўя атаясамляецца з элітарнай. Філасафы вызначаюць яе як культуру абраных і адукаваных, у супрацьвес да масавай культуры, носьбітам якой з’яўляюцца не заўсёды адукаваная большасць. Сацыёлагі характарызуюць яе як стваральніцу культурных каштоўнасцей, якая разлічана на абмежаванае элітнае кола людзей. Культуролагі бачаць у ёй высокую культуру, спажывацтвам якой з’яўляюцца адукаваныя людзі, якія ствараюць яе для «унутранага» карыстання.

Свет рэчаў – гэта элемент чалавечай штодзённасці, гаспадарчай дзейнасці, войнаў і свят, без якой цяжка сабе ўявіць жыццё грамадства і асобных індывідаў. Рэч, створаная або выкарыстаная чалавекам, як увасабленне матэрыяльнага свету, займала розумы і эмоцыі старажытных людзей, пачынаючы з першых спробаў гаспадарчай дзейнасці і эмацыйнага адлюстравання ў фетышызме і магічнай абраднасці да спробаў філасофскага асэнсавання і

разумення яе сутнасці антычнымі аўтарамі. Яна стала стрыжнем канфлікта ў тэалагічных спрэчках раннехрысціянскага свету і не супакоіла баталіі, пасля выхаду на палі навучовых і рэлігійных войнаў у Новы і Найноўшы час. У выніку, сёння сучасны заходні свет паспяхова фармуе перакананні, што матэрыяльныя каштоўнасці і дабрабыт ляжаць і дамінуюць ў аснове фізічнага існавання грамадства, г.зн. – нараджаецца глабальная спажывецкая культура.

Сёння рэчы з'яўляюцца на столькі звычайным элементам нашага асяроддзя, што мы нават не засяроджваемся на інтэлектуальных рэфлексіях аб філасофскай і антрапалагічнай сутнасці гэтых аб'ектаў. Яны становяцца для нас настолькі блізкія і звычайныя, што проста не заслугоўваюць нашай увагі. Аднак пры спробе іх адабраць у чалавека, пашкодзіць альбо знішчыць, наша стаўленне да іх кардынальна мяняецца. За іх чалавецтва можа біцца, змагацца, супернічаць, пакутаваць, адкрываючы ў сабе самыя нізкія і ў той жа час узнёслыя пачуцці. У выніку, чалавецтва паглынае прагна валодання імі насуперак цяжкасцям і выпрабаванням. Атрымаўшы жаданае, чалавек праводзіць з рэчамі часу больш чым з людзьмі. Яны становяцца свайго роду «сужыцелямі», якія дэманструюць індывідуальнасць іх уладальнікаў і ў той жа час пасрэднікамі ў люцкіх узаемаадносінах падчас працы і вольнага часу.

Рэчы служаць для абмену значэннямі і паняццямі паміж індывідамі. Таму іх нельга ўспрымаць выключна як прадукты, тавар або тэхнічную адзінку. Хутчэй іх трэба ўспрымаць як істотны элемент у кантэксце функцыянавання цэлага грамадства. Дадзены элемент выконвае функцыі «шасцяронак», якія садзейнічаюць камунікатыўным сувязям у стратыфікаваным па эканамічных, палітычных, сацыяльных і ідэалагічных прыкметах грамадстве. За кожнай рэччу грамадства замацоўвае шэраг функцый, абгрунтаваных узроўнем развіцця сваёй культуры: эканамічная, тэхнічная, выяўленчая, камунікатыўная і т. д. [Barański, 2007, s. 8–12]. Аднак адначасна здольнасць рэчаў мяняць свае функцыі, замацаваныя ў грамадскай свядомасці, без змены сваіх фізічных уласцівасцяў. Так, напрыклад, шляхецкая шабля, першапачаткова баявая зброя ператвараецца ў парадны элемент, а затым і зусім трансфармуецца ў аб'ект сацыяльнай памяці і шанавання. Фарфоравая талерка для ўпрыгожвання інтэр'еру шляхецкага дома становіцца сталовым посудам, а кафляны печ з дэманстранта фінансавай заможнасці гаспадароў хаты пераўтвараецца ў звычайны ацяпляльны аб'ект.

Пачынаючы з XIX ст. і па сённяшні дзень некаторыя даследчыкі матэрыяльнай культуры ўспрымалі рэчы выходзячы з вызначэння іх як інструментаў і сродкаў, якія выкарыстоўваюцца чалавекам для прыстасавання да навакольнага свету. Аднак доўга ігнараваўся факт, што само грамадства складаецца з людзей і рэчаў, якія знаходзяцца ў непасрэднай узаемасувязі. Адзіным кантэкстам у якім можна разглядаць рэчы гэта сувязь паміж імі і людзьмі. Людзі, у сваю чаргу, існуюць у асяроддзі рэчаў, сярод збудаванняў, прыладаў працы, пабытовых і сакральных рэчаў. Зыходзячы з гэтага можна гаварыць пра рэчы як аб культурным феномене з пэўным тэхнічным, камунікатыўным, каштоўным, статусным і прэстыжным значэннем. Такім чынам, не толькі чалавек выкарыстоўвае рэч, але і яна выкарыстоўвае яго [Barański, 2007, s. 18].

Культ статусных і прэстыжных рэчаў фармуецца ў залежнасці ад узроўню развіцця грамадства і яго стратыфікацыі. Заканамернасцю такога грамадства з'яўляецца патрэба ў камфорце, які арганізоўваецца пры дапамозе рэчаў. Псіхалагічная арганізацыя чалавека індывідуаліста і калектывіста ў той ці іншай ступені грунтуецца на самарэалізацыі і самасцвярджэнні праз дэманстрацыю сваіх уменняў і матэрыяльных каштоўнасцей. Так узнікае феномен, калі людзі і рэчы вызначаюць свой статус праз ўзаемае валоданне.

Усе гэтыя працэсы і заканамернасці гаспадарчых, сацыяльных, рэлігійных, культурных, бытавых узаемаадносін людзей у кантэксце гістарычнага развіцця так ці інакш закраналіся і разглядаліся гісторыкамі, якія вывучаюць перыяд Новага часу ў рамках так званай віталітэўнай культуры і штодзённасці. Калі нашы заходнія суседзі яшчэ ў XX ст. звярнулі ўвагу на даследаванні элітарнай культуры праз прызму кагнітыўнай сістэмы, якая склалася ў еўрапейскім і старапольскім грамадстве [Бродель, 1986; Bystroń, 1934; Tazbir, 1978; Hensel, 1986; Czapliński, 1976; Lileiko, 1984], то Беларуская навука заклала аснову ў гэтым кірунку толькі ў

канцы стагоддзя працай І. Марзалюка «Магілёў у XII–XVIII стст. Людзі і рэчы» [Марзалюк, 1998]. У пачатку XXI ст. можна канстатаваць актывізацыю распрацоўкі дадзенага накірунку беларускімі даследчыкамі, гісторыкамі і археолагамі, пра што сведчыць шэраг знакавых прац Ю. Бохана і А. Скеп'ян [Бохан, Скеп'ян, 2011], Б. Лазукі [Лазука, 2018], Д. Дука [Дук, 2021]. Дзеля справядлівасці, адзначым актывізацыю ў гэтым накірунку і ўсходніх суседзяў, што адбілася ў з'яўленні фундаментальных прац, напрыклад Ю. Ціханава [Тихонов, 2005] і М. Каратковай [Короткова, 2016].

Беручы пад увагу ўсё вышэй сказанае, паспрабуем вызначыць паняцце элітнай (элітарнай) культуры для археолага. На наш погляд неабходна ўлічваць асноўныя крыніцы, якія выкарыстоўваюцца намі ў даследаваннях, г. зн. археалагічныя (матэрыяльныя), а значыць варта звярнуцца ў нашым даследаванні да паняцця элітарнай матэрыяльнай культуры. Матэрыяльную культуру мы разумеем як частку фізічнага, увасобленага ў рэчах, атачэння чалавека, якое свядома арганізавана ім у адпаведнасці з нормамі культуры. На элементарным узроўні дадзенае атачэнне адлюстравана ў канкрэтных рэчах-артэфактах. Адзначым, што аналіз культуры археолагам пачынаецца на мікра ўзроўні аднаго археалагічнага комплексу (помніка) і заканчваецца на макра ўзроўні «археалагічнай культуры». Такім чынам, пад паняццем элітарнай культуры (у вузкім сэнсе элітарнымі археалагічнымі матэрыяламі) мы разумеем, комплекс рэчавых помнікаў (артэфактаў), створаных, замоўленых, набытых і выкарыстоўваемых ў гаспадарчай дзейнасці і паўсядзённым жыцці, прадстаўнікамі вышэйшага (шляхецкага) саслоўя з мэтай дэманстрацыі свайго сацыяльнага статусу і забеспячэння больш вытанчанага і шыкоўнага камфорту. Запатрабаваннямі да іх, у той ці іншай кампануюцы павінны быць: вытанчанасць і багацце ў афармленні і дэкарыраванні рэчаў і аб'ектаў; выкарыстанне дарагіх матэрыялаў і сучасных тэхналогій; якасць вытворчасці; надзяленне рэчы сакральным сэнсам, сацыяльнай значнасцю і эксклюзіўным функцыянаваннем.

У прадстаўленым артыкуле дадзены папярэднія вынікі даследаванняў элітарных матэрыялаў з археалагічных калекцый, сабраных намі падчас вывучэння шляхецкіх сядзіб і рэзідэнцый эпохі Новага часу на тэрыторыі паўднёвага захаду Беларусі – сучаснай Берасцейшчыны. Выбарка была зроблена з калекцый сямі даследаваных шляхецкіх сядзіб і рэзідэнцый: рэзідэнцыя Чартарыйскіх сярэдзіна XVIII ст. в. Воўчын (Камянецкі р-н), сядзіба Дастаеўскіх XVI–XVIII ст. в. Дастоева (Іванаўскі р-н), рэзідэнцыя Сапег XVI–XVIII ст. г. п. Ружаны (Пружанскі р-н), сядзіба Нямцэвічаў другая палова XVIII ст. в. Скокі (Брэсцкі р-н), рэзідэнцыя Пуслоўскіх 40-я гг. XIX ст. г. Косава (Івацэвіцкі р-н), сядзіба Ажэшкаў канца XVIII–XIX ст. в. Заказель (Драгічынскі р-н) і сядзіба Рэйтанаў XVII–XIX ст. Грушаўка (Ляхавіцкі р-н). Працы на гэтых помніках праводзіліся ў перыяд 2005–2020 гг. ў асноўным у рамках рэстаўрацыйных прац. Толькі аб'екты ў Дастоева і Воўчыне даследаваліся ў рамках культурна-асветніцкай ініцыятывы абласной і раённай адміністрацыі [Башков, 2015, 2017, 2018].

Мы свядома адышлі ад разгляду элементаў знешняй і ўнутранай архітэктуры і акцэнтавалі ўвагу на так званай рухомай маёмасці, якая можа дэманстраваць сацыяльны статус не толькі ўсярэдзіне дома, але і па-за ім. Матэрыялы мэтазгодна было арганізаваць па функцыянальных групах і спосабам комплекснай дэманстрацыі: адзенне аксэсуары і біжутэрыя, зброя і рыштунак вершніка, сталовыя прыборы і посуд, рэчы для хатняга вольнага часу. У выніку даследавання пытанняў марфалогіі, храналогіі, тапаграфіі, культурнай і функцыянальнай атрыбутыкі можна зрабіць шэраг высноў і назіранняў, адносна асаблівасцяў матэрыяльнай элітарнай культуры шляхецкага саслоўя на паўднёвым захадзе Беларусі і акрэсліць археалагічны патэнцыял ў яго вывучэнні.

Археалагічныя даследаванні на паўднёвым захадзе Беларусі дазволілі атрымаць узоры адзення шляхецкага саслоўя толькі з пахавальнага комплексу сярэдзіны XIX ст. (Закозель). У дадзеным выпадку, дзякуючы знаходцы фрагмента слускага пояса у радавой капліцы Ажэшкаў фіксуецца строгая прыхільнасць «сармацкаму» традыцыяналізму, праз выкарыстанне ў пахавальным абрадзе сярэдзіны XIX ст. «кунтушавага строю» для нябожчыка.

Сабраны гузікавы матэрыял паказаў шырокую разнастайнасць элігантных вырабаў з выкарыстаннем пазалоты ў традыцыйным і запазычаным еўрапейскім касцюме ў перыяд XVI–XVIII ст., а гэтак жа дазволіў акрэсліць асноўныя тыпы мундзірных гузікаў, якія ўвайшлі ва ўжытак з канца 30-х гг. XIX ст., як неад’емную дэталю абмундзіравання дзяржаўных чыноўнікаў і студэнтаў. Былі зробленыя спробы суаднесці знойдзены археалагічны матэрыял з канкрэтнымі гістарычнымі асобамі (Калікст Ажэшка і Яна (Цітус) Урсын Нямцэвіч). Прыклад гузіка з Косава з радавым гербам Пуслоўскіх паказаў на індывідуальны падыход прадстаўнікоў шляхты да афармлення сваіх асабістых нарадаў, а так сама абмундзіравання сваіх адміністрацый у другой палове XIX ст.

Дэталі адзення, аксесуараў і ўпрыгожванняў ў археалагічных калекцыях, далі нам ўяўленні аб арыентальных тэндэнцыях у модзе, а так сама ўзроўні развіцця рамесленнага майстэрства. Асоба адначым калекцыю ювелірных вырабаў XVI–XVIII ст., сабраных на тэрыторыі сядзібнага комплексу, які папярэднічаў рэзідэнцыі Чартарыйскіх сярэдзіны XVIII ст. у в. Воўчын Камянецкага р-на. Яна складалася з: пярсцёнкаў, кольцаў, завушніц, брошкі, металічных дэталей паса, шляхецкай пячаткі. Знойдзеная тут матрыца для вырабу дэкаратыўных металічных накладак дае нам падставу меркаваць пра наяўнасць на тэрыторыі папярэдняй сядзібы XVII ст. уласнай ювелірнай вытворчасці.

Не гледзячы на мелітарызаванасць шляхецкага саслоўя ў ранні перыяд Новага часу, асабліва трапяткое і беражлівае стаўленне да зброі не далі нам яркіх узораў ў культурных напластаваннях сядзіб і рэзідэнцый. Толькі значная калекцыя свінцовых куль з сядзібы ў Дастоева магла падцвердзіць высокую мелітарызаванасць нават правінцыйнай палескай шляхты і даказаць баявыя дзеянні ў сярэдзіне XVII ст., якія мелі месца ў сядзібе. Пасля перыяду актыўных войнаў і дамінавання ідэалагічных «сармацкіх» арыенціраў у XVI–XVIII ст., з другой паловы XVIII ст. адбываецца дэмілітарызацыя не толькі шляхецкай свядомасці і жыцця, але і навакольных рэчаў. З канца XVIII стагоддзя спартыўная паляванне і падобныя забавы становяцца асаблівым стылем жыцця арыстакратыі да канца XIX ст., пра што сведчаць знаходкі дробнакаліберных куль (Скокі) і гільзаў ад паляўнічых стрэльбаў (Косава, Грушаўка).

Прэзентацыя свайго статусу і багацця праз выкарыстанне разнастайных тыпаў сталовага срэбра, фаянсавага, фарфоравага і шклянога посуду ў застольных мерапрыемствах, цесна сплеченых са светапоглядам і побытам як шляхціца так і магната, знайшло сваё адлюстраванне ў археалагічных матэрыялах сядзіб і рэзідэнцый XVI–XIX ст. на паўднёвым захадзе Беларусі. Матэрыялы з Дастоева паказалі разнастайнасць у сервіровачных рэчах на перыяд XVII першай паловы XVIII ст., якія ўключалі ў сябе лыжкі, відэльцы і нажы са срэбра, бронзы і жалеза. Знаходкі срэбраных сталовых прыбораў другой паловы XIX ст. у Косава паказваюць на больш утылітарнае стаўленне да іх, што адлюстравана ў якасці срэбра і спрошчаных завацкіх формах знойдзеных экзэмпляраў.

Часта гаспадары шляхецкіх дамоў імкнуліся набыць і прадэманстраваць узоры імартнай эксклюзіўнай прадукцыі, не спыняючыся перад высокім коштам і традыцыйналізмам жыццёвага ўкладу, не заўсёды лаяльным да інавацый і моды. Пра гэта сведчаць знаходкі з «каменнай масы» (Дастоева, Воўчын) і маёлікавага посуду (Дастоева) XVII–XVIII ст., якія ў першую чаргу сведчылі модзе на асаблівы антураж пры ўжыванні піва і віна.

Даводзіцца канстатаваць, што фарфоравы і фаянсавы посуд, знойдзены на вивучаемых намі помніках паўднёва-захаду Беларусі, прадстаўлены ў вельмі сціплых колькасцях, калі гаворка ідзе аб артэфактах XVIII ст. Найбольшыя калекцыі адпаведных матэрыялаў былі знойдзены на помніках другой паловы XIX ст. (Косава, Грушаўка). Дадзеныя зборы даюць нам вычарпальнае ўяўленне аб тыпалагічным і функцыянальным наборы фарфоравых і фаянсавых вырабаў, а так сама аб іх вытворцах. У гэтым вялікую ролю адыгралі знаходкі на якіх захаваліся таварныя маркі (клеймы). Сёння можна сцвярджаць, што разам з вядомымі вытворцамі Расійскай імперыі (Кузняцовы, Карнілавы), у дамах старабеларускай шляхты (дваран) на

Берасцейшчыне шырока была прадстаўлена прадукцыя ангельскіх (Грушаўка) і нават японскіх (Косава) вытворцаў.

Распаўсюджванне шклянога посуду звязана з індывідуалізацыяй і інтымнасцю паводзін падчас прыёму ежы і спажывання напояў. Раней у ходзе баляванняў меўся абрад вымаўлення тостаў, які адбываўся па чарзе з выкарыстаннем вялікай параднай пасудзіны (куфля, чаркі). Распаўсюджванне шкляных куфляў і павелічэнне ўдзельнікаў застолля прывяло да неабходнасці выкарыстання індывідуальнага пасуда. Асабліва ў XVIII ст. чысціня і гігіена становяцца модай. Гэта ў сваю чаргу паступова пашырае кола ўладальнікаў і спажывцоў дадзенай катэгорыі артэфактаў, якія раней лічыліся эксклюзіўнымі [Dumanowski, 2006, s. 114].

Археалагічны матэрыял Дастоева паказвае на з'яўленне ў XVII ст. адразу значнай разнастайнасці шкляной посуду, уключаючы імпартныя эксклюзіўныя ўзоры, зробленыя ў тэхніцы «глушанага» і «ільдзістага» шкла. Аналіз стратыграфічнага размеркавання шкла ў раскопах Воўчынскай рэзідэнцыі дазваляе вызначыць заканамернасці распаўсюджвання шкляной прадукцыі ў перыяд XVI–XIX ст. На падставе гэтага можна сцвярджаць, што значны рост колькасці шклянога посуду, разам з тарнай, адбыўся ў другой палове XVIII ст. Самі шклянныя рэчы, у большасці, дэманструюць набор стандартнай прадукцыі, характэрнай для ўнутранага рынку, якой насычаўся паўднёва-заходні рэгіён Беларусі.

Элітарныя матэрыялы, звязаныя з хатнім вольным часам, дазваляюць нам паглыбіцца ва ўнутраную атмасферу баўлення часу ў шляхецкіх дамах разглядаемага рэгіёну. Аб наяўнасці хатніх бібліятэк і актыўным выкарыстанні кніг распаўядае калекцыя кніжных зашпільек другой паловы XVIII–XIX ст. з Воўчына. Нязменную папулярнасць і каштоўнасць кніжных фаліянтаў на працягу вывучаемага намі часу, калі кніга ўспрымалася не толькі як прадмет сакральнай функцыі (рэлігійная літаратура), але і як крыніца ведаў, эмоцый і проста прыемнага баўлення часу, даказвае факт утойвання кніг у спецыяльным сэйфе канца XIX ст. ў Косаўскай рэзідэнцыі.

Археалагічныя матэрыялы сядзіб паўднёвага захаду Беларусі падцвярджаюць папулярнасць шахматнай гульні ў другой палове XVII–XVIII ст., а так сама пранікненне з другой паловы XVIII ст. у шляхецкія дамы, новай для нашага рэгіёну, гульні ў даміно. Пра гэта сведчыць знаходкі двух касцяных шахматных фігур у Воўчыне і касцяшкі даміно, зробленай з двух пласцін – драўлянай і касцяной у Скоках.

Акрамя таго, у даследуемых помніках знойдзены асноўныя тыпы керамічных і фаянсавых люлек для палення, характэрных для перыяду XVII–XIX ст. Адзначаецца выкарыстанне ў шляхецкім асяроддзі XVII–XVIII ст. «голанцкіх» (Ружаны) і ранніх тыпаў «турэцкіх» (Воўчын, Дастоева) люлек, а так сама прымітыўных вырабаў мясцовай вытворчасці (Ружаны). У другой палове XIX ст. не толькі жыхары мястэчак, але і жыхары багатых рэзідэнцый актыўна выкарыстоўваюць фаянсавыя люлькі (Косава, Воўчын).

На працягу ўсяго вывучаемага намі перыяду XVI–XIX ст. багацце і сацыяльны статус падкрэсліваўся валоданнем каштоўных і даўгавечных рэчаў, якія пазіцыянаваліся як элітарна-статусныя. Каштоўныя прадметы з каштоўных металаў былі механізмам традыцыйнай стратэгіі сацыяльнага дэманстратыўнага суперніцтва. Нават у невялікай колькасці сталовае срэбра, дзякуючы даўгавечнасці і надзейнасці, перадаванае з пакалення ў пакаленне, выключанае з гаспадарчай дзейнасці, выкарыстоўванае ў якасці сімвала сацыяльнага статусу, мела перавагу перад далікатнымі, крохкімі і недаўгавечнымі рэчамі. Такім было шкло, фаянс і фарфор, якія патрабавалі пастаяннага абнаўлення і марнавання грашовых сродкаў. Але з часам шкло, фаянс і фарфор актыўна ўваходзяць ва ўжытак, як паказчык працэсаў сацыяльнай адаптацыі інавацый, якія пранікалі на Берасцейшчыну ў першую чаргу з захаду.

Такім чынам, элітарныя матэрыялы з археалагічных калекцый шляхецкіх сядзіб і рэзідэнцый XVI–XIX ст. на Берасцейшчыне, маючы нязначную колькасць у складзе здабытых каллекцый, дазваляюць звярнуць увагу на працэсы сацыяльнай канкурэнцыі ў сярэдзіне самога шляхецкага саслоўя на паўднёвым захадзе Беларусі. Разнастайныя групы элітарных рэчаў дазволілі вызначыць сферы ў якіх мясцовая шляхта імкнулась прадэманстраваць сваё багацце,

дабрабыт і сацыяльную вагу. Дамінуючай з'яўлялася сфера сямейных і калектыўных гасцевых застольных мерапрыемстваў, што адбілася на багацці сталовых рэчаў і посуду. Затым ідуць вопратка з аксэсуарамі і біжутэрыяй, а так сама зброя, дзякуючы якой шляхцюка ідэнтыфікавалі і ўспрымалі на людзях. На ўмоўна апошняе месца можна змясціць эксклюзіўныя рэчы, звязаныя з баўленнем вольнага часу ў межах свайго дома: кнігі, гульні, паленне і г. д. Тыпалагічная разнастайнасць і паходжанне асобных артэфактаў дазволіла вызначыць як мясцовых, так і імпортных вытворцаў, у асноўным заходнееўрапейскіх.

Праведзеныя даследаванні так сама акрэсліваюць перад намі перспектывы паглыбленага вывучэння матэрыяльнай культуры шляхецкага саслоўя эпохі Новага часу. Мы заканамерна павінны больш пільна звяртацца да гістарычнага кантэксту, закладаванага падзеямі, а значыць людзьмі, а значыць іх паводзінамі. Паводзіны чалавека можна зразумець толькі ў кантэксце рэчаў, тыя ж у сваю чаргу не маюць значэння без адпаведных дзеянняў. Так замыкаецца кола паміж паводзінамі чалавека і рэчамі, якія яго атачаюць. Адсюль вынікае, што ў рэчах закладаны сэнс і змест актаў, якія здзяйсняюцца людзьмі. Разуменне гэтага ў перспектыве дасць магчымасць пашырыць наш даследчы гарызонт. Мы павінны памятаць, што рэчы маюць значэнне толькі ў кантэксце і калі гэты кантэкст будзе рэканструяваны і даказаны, то даследаванні матэрыяльных сведчанняў гісторыі могуць стаць больш плённымі і выніковымі. Аднак неабходнай умовай з'яўляецца ўлік такіх культурных феноменаў як: светапогляд, ідэі, мараль, нормы і каштоўнасці, рэлігійныя ўяўленні, перакананні, забабоны і інш., г.зн. цэлая сістэма ведаў пра культуру. Такім чынам, археолагі павінны зразумець, што вывучаючы матэрыяльную культуру мы асуджаны на інтэрдысцыплінарны падыход да сваіх даследаванняў.

ЛІТАРАТУРА

Башков, А. А., Пилипович, В. Ю., Мороз, И. М., (2015). Родовая усадьба Достоевских в свете археологических исследований. *Матэрыялы па археалогіі Беларусі. Вынікі даследаванняў першабытных і сярэднявечных помнікаў на тэрыторыі Беларусі*, 26. Мінск: Беларуская навука.

Башков, А. А. (2017). *Шляхетские резиденции Брестчины в свете археологических исследований: Ружаны, Скоки, Коссово, Закозель*. Брест.

Башков, А. А. (2018). Древний Волчин в свете археологических исследований. *Матэрыялы па археалогіі Беларусі*, 29, Мінск: Беларуская навука.

Бохан, Ю. М., Скеп'ян, А. А. (2011). *Побыт феадалаў Вялікага Княства Літоўскага ў XV сярэдзіне XVII стагоддзя*. Мінск: Беларусь.

Бродель, Ф. (1986). Структуры повседневности: возможное и невозможное. *Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV–XVIII вв.: в 3-х томах*, 1. Москва: Прогресс.

Дук, Д. В. (2021). *Виталивная культура населения Полоцка (по данным актов книг магистрата 1656-1657, 1676, 1727 гг. и ревизии 1765 г.)*. Могилёв: МГУ имени А. А. Кулешова.

Короткова, М. В. (2016). *Путешествие в мир русского дворянства*. Москва: ООО Русское слово – учебник.

Марзалюк, І. А. (1998). *Магілёў у XII–XVIII ст.: людзі і рэчы*. Магілёў; Мінск: Веды.

Тихонов, Ю. А. (2005). *Дворянская усадьба и крестьянский двор в России XVII–XVIII вв.: существование и противостояние*. Москва; Санкт-Петербург: Летний сад.

Barański, J. (2007). *Świat rzeczy. Zarys antropologiczny*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Bystron, J. (1934). *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI–XVIII*. Kraków: Drukarnia Narodowa w Krakowie.

Czapliński, W. (1976). *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Dumanowski, J. (2006). *Świat rzeczy szlachty wielkopolskiej w XVIII wieku*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Hensel, L. (1986). *Kultura szlachecka w Europie Środkowo-Wschodniej w I połowie XVIII wieku*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Lileyko, J. (1984). *Życie codzienne w Warszawie za Wazów*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Tazbir, J. (1978). *Kultura szlachecka w Polsce. Rozkwit, upadek, relikty*. Warszawa: Wiedza powszechna.

REFERENCES

Bashkov, A. (2015). Manor of Dostoevsky in the light of archaeological research with V. Iu. Pilipovich, I. M. Moroz. *Materyialy pa arkhealogii Belarusi. Vyniki dasledavanniaŭ pershabytnykh i siaredneviakovykh pomnikaŭ na terytoryi Belarusi*, 26. Minsk: Belarus. Navuka. (in Russian).

Bashkov, A. (2017). *Noble residences of the Brest region in the light of archaeological research: Ruzhany, Skoki, Kossovo, Zakozel*. Brest. (in Russian).

Bashkov, A. (2018). The ancient Volchin in the light of archaeological research. *Materyialy pa arkhealogii Belarusi*, 29. Minsk: Belarusaia navuka. (in Russian).

Bokhan, Iu. M., & Skep'ian, A. A. (2011). *Everyday life of the Grand Duchy of Lithuania nobility in XV–mid–XVIII centuries*. Minsk: Belarus'. (in Russian).

Braudel, F. (1986). *The Structures of Everyday Life, 1*. Moskva: Progress. (in Russian).

Duk, D. (2021). *Vitalitive culture of Polotsk population (according to the registry books of the magistrate in 1656–1657, 1676, 1727) and the revision of 1765*. Mogilev: MGU im. A. A. Kuleshova. (in Russian).

Korotkova, M. (2016). *Travel to the world of the Russian nobility*. Moskva: Russkoe slovo – uchebnik. (in Russian).

Marzaliuk, I. (1998). *Mogilev in the XII–XVIII centuries. People and things*. Magileu; Minsk: Vedy. (in Belarus).

Tikhonov, Iu. (2005). *Noble manor and peasant court in Russia of the XVII–XVIII centuries: existence and confrontation*. Moskva; Sankt-Peterburg: Letnii sad. (in Russian).

Barański, J. (2007). *The World of Things. An Anthropological Outline*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. (in Polish).

Bystroń, J. (1934). *History of customs in former Poland. 16th i 17th centuries*. Kraków: Drukarnia Narodowa w Krakowie. (in Polish).

Czapliński, W. (1976). *Everyday life of Polish magnates in 17th century, with Józef Długosz*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. (in Polish).

Dumanowski, J. (2006). The world of material objects of the Wielkopolska nobility in the 18th century. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. (in Polish).

Hensel, L. (1986). *Noble culture in Central and Eastern Europe in the 1st half of the 18th century*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. (in Polish).

Lileyko, J. (1984). *Everyday life in Warsaw for The Vasa's House*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. (in Polish).

Tazbir, J. (1978). *Culture of the Polish nobility*. Warszawa: Wiedza powszechna. (in Polish).

Стаття: надійшла до редакції 18.05.2021

прийнята до друку 16.09.2021

ELITE MATERIALS FROM THE EXCAVATIONS OF NOBILITY ESTATES
AND RESIDENCES OF THE XVI-XIX CENTURIES. IN THE BREST REGION.
ATTEMPTS AT PRELIMINARY COMPREHENSION

Aliaksandr BASHKOU

*Brest State University,
Kosmonavtov Boulevard, 21, 224016, Brest, Belarus,
e-mail: bashkow@mail.ru*

The article presents judgments regarding the role and place of elite things in the material culture of the human community. An attempt is made to comprehend the connection between the history of the elite class of the nobility and the manifestations of elite material culture in the archaeological monuments of the Brest region. The main approaches to the study of elite culture in the humanities are considered. An understanding of the essence of elite culture and elite materials for an archaeologist is expressed.

The article presents preliminary results of studies of elite materials from archaeological collections collected by the author during the study of nobility estates and residences of the Modern period on the territory of the south-west of Brest region. The materials under consideration are organized by functional groups and methods of complex demonstration: clothing accessories and costume jewelry, weapons and equipment of the rider, cutlery and dishes, things for home leisure. It is noted that elite materials from the archaeological collections of nobility estates and residences of the XVI–XIX centuries. in the Brest region, having a small number of extracted collections in the composition, allow us to pay attention to the processes of social competition in the middle of the nobility class itself in the south-west of Belarus.

The conducted research outlines the prospects for archaeologists of an in-depth interdisciplinary study of the material culture of the gentry class of the Modern period.

Key words: elite materials, nobility, archeology, manor, residence, Modern period.